

Slovenski jezik od Slomška do Grmiča

Marko Jesenšek*

Potrjeno – Accepted: 3. 11. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 811.163.6:929Grmič V.

Marko Jesenšek: Slovenski jezik od Slomška do Grmiča. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 39–58

V razpravi avtor predstavlja Grmičev odnos do slovenskega jezika, vzgoje in izobraževanja, kot ga je spoznal ob »srečevanjih« s Slomškom, nato pa ga je preslikal v »svoje« 20. stoletje, tako da ga je notranje doživel in zaznal njegovo trajno duhovno pomembnost za samobitnost Slovencev ter mu pripisal nadčasovne vrednote.

Ključne besede: Vekoslav Grmič, Anton Martin Slomšek, slovenski jezik, vzgoja in izobraževanje, sporazumevanje, jezik – misel.

1.01 Original Scientific Article
UDC 811.163.6:929Grmič V.

Marko Jesenšek: Slovenian language from Slomšek to Grmič. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 39–58

In this discussion, the author presents Grmič's attitude towards the Slovenian language, upbringing, and education, as he came to know it during his "encounters" with Slomšek, and then mapped it onto "his" 20th century, so that he experienced it inwardly and perceived its lasting spiritual significance for the Slovenes' self-determination, and attributed timeless values to it.

Keywords: Vekoslav Grmič, Anton Martin Slomšek, Slovene language, upbringing and education, communication, language-thought.

* akad. prof. dr. Marko Jesenšek, SAZU, Novi trg 3, 1000 Ljubljana, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, marko@jesensek.si

UVOD¹

Enotni slovenski knjižni jezik se je oblikoval sredi 19. stoletja, ko sta se kranjska in prekmurska knjižna različica slovenskega jezika poenotili v takrat t. i. novoslovenščino. Slovenci smo s tem dobili položaj zgodovinskega naroda z več pravicami v Avstrijskem cesarstvu. Narod je bil v romantiki določen kot jezikovno enotna skupina ljudi, ki živi na določenem ozemlju in ima skupno zavest – enačba *jezik = narod* je povezovala bistvene kulturno-zgodovinske in gospodarske dejavnike. Narodno podobo so dopolnjevali še skupen izvor, preteklost in običaji. Jezikovna enotnost je bila pogoj za narodnostno združitvev Kranjcev, Korošcev, Štajercev, Primorcev in Prekmurcev ter državotvornost Slovencev. Romantično razumevanje naroda je spodbudilo poenotenje pokrajinskih knjižnih različic, tako da sta se osrednjeslovenska kranjščina in vzhodnoslovenska prekmurščina po krajšem obdobju medsebojnega približevanja združili v enotni slovenski knjižni jezik, Slovenci pa so z narodnostnimi pravicami pridobili tudi določen ugled v avstroogrski družbi – za kratek čas se je celo zazdelo, da tudi za slovenski narod veljajo enakost, svoboda in razum, vrednote, ki jih je v evropski zavesti uveljavila francoska revolucija in jih je dunajski dvor posredno oživil v pomladi narodov.²

SLOVENSKI ŠKOF ANTON MARTIN SLOMŠEK

Grmičevo slovenstvo so pomembno sooblikovale tri Slomškove odločitve, ki so dolgoročno začrtale razvoj slovenskega kulturno-zgodovinskega in jezikovo-političnega vprašanja in odločilno vplivale na slovensko narodno zavest ter državotvornost. Trije znameniti dogodki – teološka utemeljitev slovenskega jezika (1838), prenos sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža v Labodski dolini v Maribor (september 1859) in ustanovitev visoke bogoslovne šole v Mariboru (oktober 1859), ki je začetek visokošolskega študija v Mariboru – so bili prelomni in so napovedali novo stvarnost v razvoju slovenskega narodnostnega vprašanja.

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

² Več o razvoju slovenskega jezika v 19. in 20. stoletju prim. v mojih monografijah (Jesenšek 2015, 2016, 2018, 2021a, 2022a).

Prenos sedeža lavantinske škofije

Škof Slomšek je nagovoril Mariborčane 4. septembra 1859 v mariborski stolnici: »Pozdravljeno, ljubo mesto Maribor, z zelenimi goricami ovenčano. [...]. Pozdravljena, novo urejena lavantinska škofija, ki se veseliš, da so izpolnjene tvoje dolgoletne želje in je škofovski sedež postavljen v tvojo sredino.« (Ognjišče 2009)³ Grmič je to največje cerkvenoupravno dejanje razumel tudi kot narodnostno, saj je Slomšek »na poseben način povezal Slovence v enoto in jim s cerkvene strani prižgal luč narodne zavesti«. Slovenska Štajerska (Spodnja Štajerska), Maribor in druga slovenska mesta ter središča »so dobila spodbudo za drugačen razvoj, kakor bi ga imela, če bi Slomšek ne tvegala tega pomembnega koraka«. Misel, da vera odločilno povezuje slovenski jezik in narod, je tudi Kovačičeva (1928: 385): »Ako so tedaj štajerski Slovenci dobili 1859 svojo škofijo, je bil to le čin krščanske pravičnosti, saj se vsem narodom dajejo lastne škofije, v prosvetnem oziru je pa bil to mejnik nove dobe.« Tak izid je bil odvisen predvsem od Slomškove ljubezni do slovenske besede in vpliva, ki ga je imel na takratne nosilce narodne zavesti. Grmič to pripisuje Slomškovi zmernosti, ki mu je omogočila izvršiti tako pomembno delo, in naključju, da se sovražniki slovenskega ljudstva niti niso zavedali njegovih posledic. Slomšek je bil med ustanovitelji Slovenske mariborske čitalnice leta 1861, nato pa je v letu dni v njej imel še štiri predavanja, ki so izžarevala slovensko kulturno in narodno zavest:

V zadnjem nastopu, nekakšni čitalniški oporoki, razlikuje med krščansko in pogansko pojmovano narodnostjo. V poganskem pojmovanju prepoznamo sledi nacionalizma, ki druge zatira in uničuje. V krščansko razumljeni narodnosti pa Slomšek postavlja kot podlago »edinost in ljubezen«; poziva prisotne k preseganju tistih razlik, ki delujejo rušilno med njimi, da bi mogli uresničiti skupni poklic narodov, ki je: na zemlji »povečati Stvarnikovo slavo in blaginjo človeštva«. In to podkrepi s podobo: da smo vsi narodi vršički enega debla: »*Adamovega po krvi, Kristusovega po milosti.*« Slovence v Mariboru je pozval: »*Sloga jači – nesloga tlači!*« (Turnšek 2012)

Čitalniško in taborniško gibanje je nadaljevalo njegovo slovensko pot, ki sta jo na začetku in koncu prve svetovne vojne zaokrožila Majniška deklaracija in Maistrova vojaška akcija. Grmič (1995: 159) ju razlaga kot neposredni nadaljevalki Slomškove premestitve sedeža Lavantinske škofije v Maribor, kot dokaz, »kakšne sadove je rodilo Slomškovo delo med štajerskimi Slovenci«. Najboljše in najtrajnejše rezultate je prenos škofijskega sedeža pustil na področju narodnosti, domoljubja in državotvornosti. Grmič (1995: 27) je prav razmerje med narodnostjo in vero označil za zelo pomembno vprašanje, ki

³ Navajam po: Blaženi Slomšek in dve obletnici, *Ognjišče* (september 2009). <https://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/priloga/2320-blazeni-slomsek-in-dve-obletnici>

»zaznamuje usodo vsakega naroda, njegovo posebnost in njegova pričakovanja za prihodnost«. V slovenskem prostoru od Slomška do danes je to še posebej pomembno, ker je nenehoma potekalo usklajevanje med narodnostjo in vero, ki se je kazalo v stanju umirjenosti in duševne skladnosti pred pomladjo narodov ali v velikih svetovnonazorskih in političnih nasprotovanjih, ki jih je za krajši čas uravnotežila Majniška deklaracija, nato pa je ponovno prišlo do nasprotujočih si stanj. Grmič (1995: 27) je take zgodovinske povezave dobro razumel in jih je v Slomškovem načinu izražanja označil za »nekaj, kar je treba nenehno iskati, za kar si je potrebno prizadevati, česar ni mogoče kratko malo enkrat za vselej določiti in uresničiti«. Slomškovega pogledu na narodnost je dodal še sestavine Janžekovičeve teologije in filozofije, ki razume narod kot »razširjeno družino«, za katero sta ob lastnem »jeziku in omiki« značilni še »zavedanje svojih posebnosti« in »volja, da se ohrani kot posebna enota človeka«. Gre za svetopisemsko spoznanje o narodu Jakobovih potomcev, ki jih je prav tako združeval skupni jezik; imeli so svojo kulturo in običaje. Posameznik mora zaradi določenih (moralnih) norm izkazovati svojo pripadnost narodu in domovini. Grmič na prvo mesto postavlja »zvestobo lastnemu narodu in ljubezen do njega« – to je »temeljna dolžnost«, v njej pa imajo svoj vzrok vse druge, ki so »dokaz zvestobe in ljubezni«. Na tej točki se ponovno naveže na Slomška:

Odpad od naroda ali narodno izdajstvo je greh, ki ga človek zagreši, če izstopi iz svoje narodnostne skupnosti ter zavrže vse dolžnosti, ki jih ima do skupnosti. Gotovo pa je tudi že greh, če se kdo sramuje svojega maternega jezika in ga zaničuje, kakor pravi A. M. Slomšek, saj se na tak način začne popoln odpad od naroda: »Kdor svoj materin slovenski jezik pozabi, malopridno svoj talent zakople; Bog bo enbart terjal, inu vsi zaničuvavci svojega pošteniga jezika bojo v vunanjo temo potisnjeni,« je jasno zapisal Slomšek. (Grmič 1995: 28–29)

Grmič je nadgradil Slomškovo in Janžekovičevo razumevanje naroda v novo smiselno celoto, za katero je značilen »poseben ustroj duha in jezika«, ki je obojestranski, zato tudi jezik »vpliva na ustroj duševnosti in jo določuje«. Zavrnil je Josipa Vidmarja in njegovo tezo o posebnem ustroju duševnosti, ki združuje skupino ljudi v narod. Šlo je za razlago, da narodnosti ne določata jezik in skupna usoda (tj. posledica naroda, posledica bistva naroda), ampak vzrok, zakaj si je skupina ljudi (organiziranost duha) ustvarila svoj način izražanja v jeziku, ki jih loči od drugih. Grmič odklanja ateistično razlago z idejo krščanstva, ki »naj bi požlahtilo to, kar predstavlja narodnost«, in kulturno zgodovino nekega naroda. V središče postavlja »temeljni navdih« krščanstva, tj. »ustrezno življenje in delo« nekega naroda (Grmič 1995: 32). Sklicuje se na vključevanje kulturnih vrednot krščanstva in poudarja, da je oznanilo krščanske resnice novozavezna prilika o veliki gostiji (prim. Mt 22,2: *Nebeško kraljestvo je podobno kralju, ki je napravil svatbo svojemu sinu. [...]*

in Mt 22,17: *Veliko je namreč poklicanih, a malo izvoljenih.*), ki jo je potrebno »jemati resno«:

Ko je to slišal nekdo izmed tistih, ki so sedeli pri mizi, mu je rekel: »Blagor tistemu, ki bo obojeval v Božjem kraljestvu!« On pa mu je rekel: »Neki človek je priredil veliko večerjo in jih je mnogo povabil nanjo. Ko je bil čas za večerjo, je poslal svojega služabnika povabljenim povedat, naj pridejo, ker je že vse pripravljeno. Vsi pa so se začeli v en glas opravičevati. Prvi mu je rekel: 'Njivo sem kupil in si jo moram iti ogledat; prosim te, imej me za opravičenega!' Drugi je dejal: 'Pet jarmov volov sem kupil in jih grem preizkusit; prosim te, imej me za opravičenega!' Spet drugi mu je rekel: 'Oženil sem se in zato ne morem priti.' Služabnik se je vrnil in to sporočil svojemu gospodarju. Tedaj se je hišni gospodar razsrdil in dejal svojemu služabniku: 'Pojdi brž na mestne ceste in ulice in pripelji sem uboge in pohabljene, slepe in hrome.' Služabnik je rekel gospodarju: 'Gospod, zgodilo se je, kar si naročil, in še je prostor.' Tedaj je gospodar rekel služabniku: 'Pojdi na pota in vzdolž ograj in prisili ljudi, naj vstopijo, da se napolni moja hiša. Kajti povem vam: Nobeden izmed onih povabljenih mož ne bo okusil moje večerje.'» (Lk 15,15–24)

Ob razumevanju tega razkritja, ki ima veliko dobrih lastnosti in se zato lahko nanaša na celoto, je privzem krščanske kulture lahko sprejemljiv za posameznike in skupine, ki se sicer ne enačijo s krščanstvom in vero. Gre za povezovanje sporočila drugega vatikanskega koncila in sprejemanje drugačnosti, tako da s ponotranjenjem ali pa s pomočjo samovzgoje in samorazumevanja sprejemamo kulturo v najširšem pomenu, kar omogoča uskladitev človeka s kulturo. Grmič je izhajal iz inkulturacije, ki je prepoznavna iz treh izjav drugega vatikanskega koncila, tj. Izjave o verski svobodi (*Dignitatis humanae*), Izjave o razmerju Cerkve do nekrščanskih verstev (*Nostra aetate*) in Izjave o krščanski vzgoji (*Gravissimum educationis*). Postavil jo je v središče svojega razmišljanja o razmerju med osnovno in višjo vrednoto, o vlogi posameznika in skupnosti, o načinu razmišljanja in oblikovanja in upoštevanja življenjskih meril (ne)verujočih in (ne)kristjanov. Grmič je vzpostavil novo razmerje med *biti kristjan* in *biti človek* – »Medtem ko je biti kristjan sicer višja vrednota, pa je biti človek in pripadati nekemu narodu osnovna vrednota.« (Grmič 1995: 33) –, s tem pa je na izviren način odgovoril na vprašanje o odnosu med narodnostjo (narodno svobodo) in vero. Za Grmiča je bilo samoumevno, da človek in kristjan ne sme zanikati narodnosti zaradi verstva. Narod in vera sta pri Slovencih soodvisna in se ne smeta odtujiti; narodno izdajstvo je zato uvrstil med smrtne grehe. Misel je utemeljil s pomočjo Janžekovičevega filozofskega pogleda na zgodovino Slovencev, ki obsoja narodno odpadništvo:

Kaj bi storili mi Slovenci, če bi nas zgodovina postavila pred tole izbiro: Ali ostanete v državi, kjer boste ohranili svojo narodno svobodo, pa izgubili vero, ali pa pridete pod tujo oblast, kjer boste mogli ostati katoličani, pa boste izgubili svojo narodnost [...]? Za ta primer damo na jasno vprašanje jasen krščanski odgovor: Mi katoliški kristjani bi ostali v narodni državi in pretrpeli v njej, če bi bilo treba, mučeništvo za svojo vero. Vse drugo je strahopetno, neznačajno in nekrščansko. Edino na tak način bi si ohranili svojo narodnost

in svojo vero, z narodnim odpadništvom bi izgubili oboje. Zakaj? Izdajstvo naroda je v očeh kristjana smrtni greh, kolikor ga ne izgovarja nepoučenost ali slaboumnost (Janžekovič, po Grmič 1995: 33).

Grmičev pogled na zgodovino slovenskega naroda je tako sledil Slomškovi obsodbi nemškutarstva, povezani z Janžekovičevim pojmom »mučeništva za svojo vero« v slovenski državi. Mahnič je še poznal položaj, ko se je bilo potrebno odločati med zanikanjem narodnosti zaradi verstva ali istovetenje narodnosti in verstva, vendar pa je Grmič (1995: 35) zagovarjal drugačno duševno stanje, »ki izhaja iz nazorov lavantinskega škofa A. M. Slomška ali tudi Janeza Evangelista Kreka in za njim križarstva ter krščanskih socialistov«. Zavračal je nazadnjaški konservatizem cerkve, ki nadizkustveno in brez utemeljitve nasprotuje vsakemu revolucionarnemu gibanju. Rožmanovemu sodelovanju z okupatorjem je zato postavil nasproti Kocbekovo *krivo vero*, ki jo je imenoval »duhovno junaštvo«, pisatelja Straha in poguma pa je uvrstil v skupino tistih »prepričanih ljudi, ki se po svoji vesti odločajo za večjo in boljše resnico«. Grmič nasprotja, ki ga je znotraj katoliške Cerkve predstavil s skrajnostnim razmerjem *Rožman ≠ Kocbek*, seveda ni posploševal, pa tudi ni heretik, ki Cerkvi ne bi priznaval vrednih dejanj in ravnanj za slovenstvo, slovensko narodnost in državotvornost. Obsojal je sicer Rožmanovo razpoloženje in njegov odnos do nemškega okupatorja ob okupaciji Ljubljane, izpostavil pa je zato veliko večje narodnostne zasluge Cerkve v razvojnem loku od Slomška do Kocbeka – Slomšek je postavil pozitivni »temelj, na katerem so zidale tudi odločnejše zahteve v času prebujanja narodov« (Grmič 1995: 35) in jih je med okupacijo v skladu s kulturnoverskim in narodnozavednim namenom krščanstva zagovarjal tudi Kocbek. Slomšek ni poznal »ločitve duha«, zato ni pristajal na možnost, da bi »sebe s svojim narodom ponemčili, Lahi ali pa Madžari postali«. Kocbek je med drugo svetovno vojno, ko je prihajalo do narodnostnega razkola kot v Slomškovih časih, razmišljal podobno in ni pristajal na kolaboracijo. Sledil je pozitivni Slomškovi narodnostni usmeritvi, ker je verjel, da imajo »v bukvah večne slave« častno mesto le »imena slovenskih rodoljubov«. Grmič je Kocbekovo nadaljevanje Slomškove misli prepoznal na treh področjih: (1) sodelovanje s slovensko skupnostjo, (2) prispevati k dokončni uveljavitvi Slovencev in narediti sintezo slovenstva, (3) vplivati na reformo Cerkve in narediti nov tip slovenskega kristjana. Ali je bilo sodelovanje s komunisti pri tem nujno in v duhu tedanjega časa ter razmer, ali pa se bi mu Kocbek lahko izognil? Zgodovinsko dejstvo je bilo sodelovanje, ki pri Kocbeku »zahteva vprašanje narodove in človekove rešitve in celo krščanstva« (Grmič 1995: 201). Pot je bila, tako se danes zdi, prava, čeprav so jo sopotniki izrabljali tudi za svoje namene. Škof Ivan Jožef Tomažič, četrti Slomškov naslednik, je bil v skladu z njegovim človekovim dostojanstvom nadaljevalec ponosne narodnostne drže mariborske škofije. Versko življenje v Mariboru je med drugim spodbujal s

Slomškovo Bratovščino sv. Cirila in Metoda, med okupacijo pa se je za razliko od Rožmana samoumevno in odločno postavil na stran slovenstva, zavedajoč se Slomškovih korenin, njegovega boja proti nemškutarjem in prizadevanj za pravice slovenskega jezika in naroda. Kljub temu so Nemci zaprli ali izgnali skoraj tristo Tomažičevih duhovnikov. Mariborska škofija je bila zatočišče za narodno zavedne duhovnike, ki jih je škof spodbujal in nepopustljivo branil pred nacističnimi zavojevalci. Šlo je za povezovanje Janžekovičeve filozofske misli, da je »izdajstvo naroda v očeh kristjana smrtni greh«, in samoobrambe, ki zahteva kristjanovo sodelovanje, kadar gre za biti ali ne biti slovenskega naroda. Osvobodilni boj je zato bil umeven sam po sebi, to je bila edina prava pot, sprejemljiva brez pomislekov. Človeku sta potrebna za odločitev za osvobodilni boj le »eno samo zaupanje« in »božja milost« (Grmič 1995: 209). Zgražanje, ogorčenje in odpor do take samoumevne narodnostne odločitve so bile seveda likvidacije, *strah in pogum* ter nepomirjena vest, toda to grozotnost so povzročili sopotniki na narodnostni poti, ko so jo poskušali oblikovati po svoji podobi in jo imeti v oblasti. Vprašanje Rožman ali Tomažič ostaja v luči Slomškovega metafizičnega in teološkega razumevanja slovenskega naroda, jezika ter vere retorično kljub različnim izkrivljanjem:

Smeli bi nemara tudi reči, da bi se lahko vsaj nekoliko izognili marsikateri hudi preizkušnji v svoji polpretekli zgodovini, ko bi znali bolje prisluhniti A. M. Slomšku, ki mu je bilo hudo tuje vse, kar bi utegnilo razdvajati slovenski narod, in ki je vse zidal na trdnem temelju zvestobe lastnemu narodu in ljubezni do maternega jezika. Tudi za krščanstvo – vero kot bistveno sestavino naše kulture je bil A. M. Slomšku ta temelj najzanesljivejša podlaga in zato hkrati trdna vez bratstva in sestrstva med nami. Žal pa je moral priznati: »Razkolnost Slovanov je bila in bo dedna pregreha.« Vendar zaradi tega ni bil črnogled, kadar se je oziral v prihodnost. (Grmič 1995:163–164)

Grmič je obsodil Rožmanovo narodno izdajstvo. Pri tem ga ni zanimalo, ali je preračunljivo ravnal v upanju, da bo sodelovanje z okupatorjem prineslo več koristi kot morebitni upor. Grmič je zagovornik Slomškove poti, zato je od duhovnikov pričakoval/zahteval, da se bodo v prelomnem zgodovinskem trenutku opredelili »za zvestobo svojemu narodu in za njegovo lepšo prihodnost«. V Mariboru šolani duhovniki lavantinske škofije so se praviloma »drugače obnašali kakor v Ljubljanski pokrajini in ljubljanski škofiji«, saj jim Slomškova šola, ki je temeljila na »globoki narodni zavesti«, ni dopuščala, »da bi stopali na pot narodnega izdajstva v kakršnikoli obliki«. Med drugo svetovno vojno so izpolnjevali svoje versko in narodnostno poslanstvo: »mnogi so dali svoje življenje za svobodo, drugi so se bojevali v partizanskih vrstah, tretji pa so trpeli po taboriščih smrti«:

Tudi med obema vojnama Slomškov duh tedaj ni zamrl v mariborskem bogoslovju. Ljubzen do slovenske besede in zvestoba narodu sta ostali sestavnici duhovne formacije, ki so jo lavantinski duhovniki v veliki večini prinašali iz bogoslovja. Poseben dokaz za to je

njihovo obnašanje v času okupacije, ki je rodilo tudi prekaljene in požrtvovalne partizanske borce (Lampret, Šmon, Stancar idr.). (Grmič 1985: 137)

Grmič je dobro razumel slovensko narodnostno vprašanje. Slomška, Korošca in Maistra je imenoval za »tri stebre in simbole štajerske miselnosti o razmerju med narodnostjo in vero (Grmič 1995: 36). Izpostavil je majniško deklaracijo in teologa Janeza Evangelista Kreka, ki ga primerja s Primožem Trubarjem in ga zaradi »velikega političnega dejanja na političnem področju (Majniška deklaracija, 1917) uvršča med najznamenitejše osebnosti slovenske kulturne zgodovine. Čeprav se je »nesebično žrtvoval« za slovenski narod, ga sodobniki in še manj zmagovalci po drugi svetovni vojni niso razumeli. Kardelj ga je grobo razvrednotil in ga je iz »legendarne osebnosti« ponižal v »reakcionarnega negativca«, ki je »dal kmetom ideološko osnovo«. Grmič je taki ideološki grobosti nasprotoval. Poudaril je, da si je Krek prizadeval za čim večjo enotnost pri reševanju slovenskega nacionalnega vprašanja in je zato sodeloval s Slovensko ljudsko stranko in s Korošcem. Grmič je Kardelja poučil, da to, kar sta počela Krek in Korošec, ni bila zmota, saj se je njuna pot logično nadaljevala v upor proti Hitlerju. Bila sta utemeljitelja oboroženega upora proti nemčurjem in nemštvu; bila sta za Slovence, slovenstvo in slovenski jezik. Bila sta nadaljevalca Slomškove misli (Grmič 1995: 177), zato tudi na drugi, ne slepi poti kot Rožman, ki ni razumel zgodovinskega trenutka, čeprav je Krek že pred njim prebudil slovenski narod in »dal za rešitev narodnega vprašanja gospodarsko, politično in kulturno osnovo« (Grmič 1995: 169). Krek je bil teolog, ki je združeval kulturo, politiko in etiko – »povezovalo jih je njegovo krščanstvo, povezoval jih je humanizem v najpopolnejšem pomenu« (Grmič 1995: 173). Slomškovo misel je razširjal med podpisovanjem Majniške deklaracije. Za najvišjo vrednoto demokratične družbe je razglasil duhovnost, ki je inkulturirana:

Krekov socializem, ki ga preveva duhovna razsežnost vere, evangelija in posebej morale, pa naj gre za teorijo ali prakso, more biti tudi danes zagovornikom demokracije pomembna spodbuda za zidanje čim popolnejše, humane, demokratične, pluralistične družbe. Duhovnost namreč ni nekaj, kar bi bilo le za verujoče, temveč je nekaj, kar morejo in morajo priznavati tudi neverujoči, kolikor hočejo biti resnično humani ljudje. (Grmič 1995: 147)

Podobno vlogo je imel tudi Korošec (Jesenšek 2020), ki si je prizadeval za politično samostojnost Slovenije in popolno oblast na slovenskem ozemlju. V Kraljevini Jugoslaviji smo dobili svoje šolstvo, univerzo in akademijo. Korošec je znal ustrezno ravnati in se politično prilagajati, da bi dosegel Slomškovo predstavo o slovenskem jeziku, kulturi in narodu – Korošec je duhovno hrano dobil v Slomškovem bogoslovju –, vendar pa mu je na začetku druge svetovne vojne zmanjkalo časa za uresničitev velikega na črta, ki ga je Grmič prepoznal, kakršen je v resnici bil:

Vedno bomo morali ostati Korošču hvaležni, da smo se odcepili od Avstrije, ki bi sicer bila za nas poguba, kakor je za Slovence na avstrijskem Koroškem in da se je tako odločno zavzemal za avtonomijo Slovencev v Jugoslaviji med obema vojnama. Svojim prijateljem je namreč zaupal svoj veliki načrt z besedami: »Kakor sem dosegal odcepitev Slovencev od Avstrije, tako hočem doseči osamosvojitve Slovencev v Jugoslaviji.« (Grmič 1995: 180)

Ustanovitev visoke bogoslovne šole v Mariboru

Grmič je opredelil za narodnostno najpomembnejše poslanstvo štajerskih duhovnikov obrambo domovine na severni meji. Bil je odkrit zagovornik Slomškovih pogledov na slovenski narod in jezik, zato tudi ustanovitev bogoslovja v Mariboru razlaga kot eno izmed njegovih pomembnih državotvornih odločitev. Slovenska narodno zavest se lahko naravno oblikuje z uveljavljenimi pravili in navadami Slovencev le med izobraževanjem v slovenskem jeziku, in sicer nepretrgoma od osnovne šole do visokošolskega študija. Ne preseneča, da je Slomšek ob prenosu sedeža Lavantinske škofije v Maribor takoj poskrbel tudi za vzgojo in šolanje slovenskih duhovnikov v slovenskem jeziku. Ustanovil je zavod za slušatelje bogoslovja in Visoka bogoslovna šola v Mariboru je odprla svoja vrata 10. oktobra 1859. V samo sedemnajstih letih je v osrednjeslovenskem prostoru vzpostavil popolno šolsko obliko izobraževanja od nedeljske šole (*Blaže in Nežica v nedeljskej šoli*, 1842) do univerze in je lahko pomirjeno ugotovil: »Ni potrebno, da bi živel, potrebno pa je, da svoje dolžnosti izpolnim.« (Ognjišče 2009)⁴ Predavanja iz pastoralnega bogoslovja in katehetike so bila od prvega dne ves čas v slovenščini; leta 1883 se jim je pridružila tudi razlaga Svetega pisma; učni jezik je bila še nemščina (cerkvena zgodovina in hebrejščina); vsi ostali predmeti so se predavali v latinščini. Kljub temu je šlo za jezikovno revolucijo v izobraževanju, saj takrat slovenščina ni bila prisotna v srednjih niti na drugih visokih šolah na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem, v Prekmurju ali na Primorskem. Izobraževanje v slovenščini je bila osebna pravica samo Slomškovih bogoslovcev; ta ugodnost jim je v slovensko-nemškem družbenem okolju omogočala poseben položaj in odgovornost, kar je v njih »utrjevalo narodno zavest ter jih usposabljal za odgovorno delo med slovenskim ljudstvom« (Grmič 1985: 132). Grmič je možnost univerzitetnega izobraževanja v slovenskem jeziku prepoznal kot najpomembnejši pogoj za prebujanje narodne zavesti v leta 1859 še pretežno nemško govorečem Mariboru. Odprta je bila ravna cesta do Maistrove vojaške akcije, ki je na slovenski severni meji – Slomšek jo je določil z mejami svoje škofije –, preprečila raznaroditev:

⁴ Navajam po: Blaženi Slomšek in dve obletnici, *Ognjišče* (september 2009). <https://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/priloga/2320-blazeni-slomsek-in-dve-obletnici>

V procesu nacionalnega ozaveščanja štajerskih Slovencev so tedaj duhovniki, ki so izšli iz mariborskega – Slomškovega bogoslovja, imeli pomembno vlogo. Pripravljali so slovenski narod na Štajerskem pred 1. sv. vojno na odločitve, ki so jim pod vodstvom dr. Antona Korošca in generala Maistra prinesle odcepitev od Avstrije ter jih obvarovale potujčenja. (Grmič 1995: 190)

Grmič tako dodatno pojasnjuje dolžnosti in moralno držo slovenskega kristjana, ki na poseben način povezuje vero z narodom, tako da na področju jezikovnega in narodnostnega vprašanja nadaljuje pozitivno »Slomškovo pot« (Slomšek – Maister – Krek – Korošec – Kocbek – Tomažič – Janžekovič – Grmič) in z nje ne zahaja v slepe ulice (npr. Mahnič, Rožman). Narodnostno zavedni in v Slomškovem bogoslovju vzgojeni štajerski duhovniki so brez pomislekov podprli Majniško deklaracijo, ki so jo prepoznali za državotvorno. Slomškovi nasledniki so podprli Maistra in med mašami so razširjali njegov razglas in vojaški poziv k samoobrambi. Fran Kovačič in Matija Slavič, Slomškova bogoslovca in lavantinska duhovnika, sta že pred razpadom Avstro-Ogrske monarhije odkrito podpirala Maistra in z njim sodelovala pri določanju slovenske severne meje (Jesenšek 2020a: 539); po vojni so duhovniki iz obmejnih župnij sodelovali pri njenem vzpostavljanju (Grmič 1995: 194):

Smeli bi reči, da je na poseben način tudi majska deklaracija dokazala, kakšne sadove je rodilo Slomškovo delo med štajerskimi Slovenci, kakšne posledice je imela premestitev sedeža lavantinske škofije v Maribor. (Grmič 1995: 159)

Grmič (1995: 191) jasno pove, da so Nemci dobro vedeli, kdo spodbuja in narodno prebujenje med štajerskimi Slovenci, zato so sovražili slovenske duhovnike na Štajerskem. Vemo, kaj so počeli nemškutarji v Rogaški Slatini na Slomškovih zadnjih duhovnih vajah in kako nespoštljivi in brez morale so bili kmalu za tem na njegovem pogrebu. Višek pa je nemško sovraštvo do vseh zavednih slovenskih duhovnikov doseglo na začetku 1. svetovne vojne, ko so aretirali šestindvajset duhovnikov lavantinske škofije.

Slomškova visoka učiteljska šola dejansko začenja univerzitetni študij v Mariboru in škoda je, da Univerza v Mariboru 10. oktobra 1859 ne poudarja za svoj začetek (de facto), ampak se pomlaja z letom 1975, ko je bila (de iure) ustanovljena. Še večja škoda in nerazumnost pa je, da v Mariboru leta 2023 nimamo teološke fakultete in možnosti, da bi se slovenski duhovniki izobraževali v Slomškovem Mariboru. Ali se ne zavedamo več, »kaj vse je prispevalo mariborsko bogoslovje k splošni kulturni rasti in razvoju narodne zavesti na področju mariborske škofije, da, vse Slovenije«? (Grmič 1991: 60):

Iz tega bogoslovja so namreč prihajali duhovniki, o katerih velja priznanje dr. Fr. Kovačiča: »Po svoji, v tem zavodu vzgojeni duhovščini vrši lavantinska škofija že nad 70 let svoje versko, нравno in prosvetno poslanstvo. Zlasti v eni točki je lavantinska duhovščina ostala zvesta navodilu Slomškovega: izšla je iz ljudstva, za to ljudstvo delala, z njim čutila, zanj trpela, ga vzgajala, budila in organizirala.« (Grmič 1991: 60–61)

Grmič (1985: 131) pripisuje Slomškovem bogoslovju najvidnejše mesto in vpliv na razvoj slovenskega narodnostnega vprašanja in velik pomen na področju šolstva. Poudarja Slomškovo trojno ljubezen, ki je prepoznavno določala študij na njegovem bogoslovju: ljubezen do Cerkve, ljubezen do lavantinske škofije in ljubezen do domovine. V Mariboru so se duhovniki vzgajali v Slomškovem duhu, tj. na področju vere in kulture v najširšem pomenu besede, ki jo na poseben Slomškov način določata slovenski jezik in oblikovanje slovenske narodne zavesti med štajerskimi Slovenci. Slomšek je z izobraževanjem bogoslovcev začel slovenski kulturni boj. O tem pričajo imena v Mariboru šolanih duhovnikov, ki jih (izbor) navajam po Grmiču: Fran Kovačič, Avguštín Stegenšek, Franc Gomilšek, Anton Korošec, Josip Hohnjec, Anton Jerovšek, Ivan Jožef Tomažič, Maksimiljan Vraber, Evald Vračko, Franc Saleški Spindler, Matija Slavič, Franc Šmon, Edvard Kocbek, Anton Trstenjak, Jože Lampret, Stanko Cajnkar ... Gre za humaniste s slovensko zavedno držo. V vernikih in ljudeh so prebujali slovensko narodno zavest, ki se je oblikovala v mariborskem bogoslovju, tako da je počasi, a vztrajno rasla »iz slovanske vzajemnosti v jugoslovansko idejo, »saj so mariborski bogoslovci začeli vzdrževati tesne stike z zagrebškimi, zadrskimi, đakovskimi in sarajevskimi bogoslovci« (Grmič 1985: 132):

Literarni list Lipica in znanstveno glasilo Voditelj v bogoslovnih vedah dokazujeta, da je mariborsko bogoslovje bilo res tisto, kar je želel ob ustanovitvi z njim doseči A. M. Slomšek, namreč »cvetoča drevesnica čednosti in učenosti« kakor tudi žarišče narodne zavesti in prosvete. Iz bogoslovja so prihajali znova in znova duhovniki, ki so se posvečali znanosti in literarnemu snovanju, ki so se odločno zavzemali za prebujanje slovenske narodne zavesti, za pravice materinega jezika v času najhujšega zatiranja slovanskih narodov v avstro-ogrski monarhiji in za organiziranje slovenskega ljudstva v različnih društvih. Tako so budili v ljudstvu odločen odpor zoper potujčevanje in utrjevali v njem narodno in versko zvestobo, saj je Slomšek jasno poudaril, da je le zvestoba lastnemu narodu trdni temelj zvestobe veri in da je greh vsako narodno izdajstvo, vsaka nezvestoba svojemu narodu. (Grmič 1991: 61)

Grmič zato omenja štajerske duhovnike, nekoč Slomškove bogoslovce, ki so bili dejavni v slovenskih društvih, čitalniškem in taborskem gibanju ter »se odločno zavzemali za prebujanje slovenske narodne zavesti in pravice materinega jezika« (Grmič 1985: 133). Slomškovi duhovniki so vodili in usmerjali nacionalno prebujanje štajerskih Slovencev. Spodbujali so jih v boju za enakopravnost in neodvisnost, kar se je posebej pokazalo v Majniški deklaraciji leta 1917. Grmič je sicer opazil, da se je njihovo delo med obema vojnama »izrodilo v izrazit klerikalizem«, ki ga je odkrito in ostro kritiziral; za pozitivno je označil razvojno smer, ki se je takrat zavzemala za socialne reforme, »kar je vplivalo pozitivno na obnašanje duhovnikov mariborske škofije v času narodnoosvobodilnega boja«. Kljub nekaterim zastranitvam pa je Slomškovo bogoslovje ostalo do ukinitve zvesto izročilu svojega ustanovitelja – Grmič je

prepričan, da mu je to uspelo zaradi zvestobe slovenskemu narodu in Cerkvi. Je taka iskrena usmerjenost do domovine, naroda in vere danes še prisotna med nami? Je domoljubje v današnjih časih sploh še vrednota (Jesenšek 2016: 59)? Grmič je bil v tem pogledu optimističen, vendar pa bo potrebno preobraziti družbo in zagotoviti okoliščine, v katerih bodo veliko načelno vrednost in prednost imeli »pristna humanistična etika in iskreno moralno upanje v duhu resničnega humanizma« (Grmič 1992: 11–12). Ne glede na dejansko stanje pa ostaja odprto vprašanje, kako bodo v naši zgodovini zapisani tisti, ki so skrenili s Slomškove poti in ukinili študij teologije v Mariboru.

Teološka utemeljitev jezika

Enačba *jezik = narod* je bila v prvem obdobju oblikovanja slovenskega naroda najtesneje povezana z vero, tj. s krščanstvom, saj romantično razumevanje naroda ni bilo drugačno od religioznega. Protestantски teolog Friedrich Schleiermacher je pridigal, da je vera »občutek neskončnega v končnem«, krščanstvo pa ena izmed oblik tega občutja. Slomšek je versko življenje posameznika najtesneje povezoval z jezikovnim sporazumevanjem. Vera je bila *tertium comparationis*, skupna lastnost slovenskega jezika in naroda. Vera je luč narodov; »v njej so izražene tudi prvine in značilnosti človeške družbe (Valenčič 2010: 5). Pastoralna teologija govori o narodu na svetopisemski osnovi, in sicer o oznanjanju, češčenju in služenju naroda, torej vsega božjega ljudstva: »Pojdite torej in naredite vse narode za moje učence. Krščujte jih v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha in učite jih spolnjevati vse, karkoli sem vam zapovedal. Vedite pa, jaz sem z vami vse dni do dovršitve sveta.« (Mt 28,20). Slomšek je v pridigi *Dolžnost svoj jezik spoštovati*⁵ leta 1838 teološko utemeljil slovenski jezik s pomočjo svetopisemske prilike o talentih:

Človeški jezik je talent, katerega je nam Gospod nebes ino zem[l]je izročil, da bi z njim barantali ino veliko dobička storili. Kdor svoj matern[i] slovenski jezik pozabi, malopridno svoj talent zakopl[j]je; Bog bo en bart terjal ino vsi zaničuvavci svojega poštenega jezika bojo v vunajno temo potisnjeni. Oj, ljubi, lep ino pošten, slovenski materni jezik, s katerim sem prvič svojo ljubezn[j]ivo mamu ino dobrega ateja klical, v katerem so me moja mati učili Boga spoznati, v katerem sem prvobart svojega Stvarnika častil; – tebe hočem kakor najdražji spomin svojih rajnih starejšev hvaležno spoštovati ino ohraniti, za tvojo čast ino lepoto po pameti, kolikor premorem skrbeti; v slovenjem jeziki do svoje posledne ure Boga najrajše hvaliti; v slovenjem jeziki moje ljube brate in sestre Slovence najraje vučiti

⁵ Leta 1949 je bila natisnjena v Novicah – *Kmetijske in rokodelske novice*, let. 7, št. 29 (18. 7. 1849), 30 (25. 7. 1849), 31 (1. 8. 1848), 32 (8. 8. 1849), 35 (29. 8. 1849) – s pojasnilom: Pridiga v Možburzi na Koroškem binkoštni pondelj 1838 od sedanjega mil. kneza in škofa Lavantinskiga g. g. Slomškega. Kritični prepis na spletu <https://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/html/slomsek-sl3.html>.

ino želim, kakor hvaležen sin moje ljube matere, da kakor je moja prva beseda slovenja bila, naj tudi moja posledn[j]a beseda slovenja bo (Slomšek 1838: vrstice 155–171).

Skrb za materni jezik je postavil za najvišjo človekovo dolžnost, s katero usmerja medsebojne odnose ljudi. Slovenski jezik je Slovencem orodje za vrednotenje dobrega in slabega:

Ravno v tem jeziki, ki so vas vaši ljubi starejši žebrati ino lepo marnvati vučili, ste dolžni tudi vi svoje otroke učiti: al' ne, tako niste vredni dobri sini ino hčere svojih poštenih starešov biti; zakaj hudobec je, ki svojih starih ne spoštuje; – tudi oni vas kdaj po vstajenji za svoje mlajše ne bodo hotli spoznati. Govorjenje, ki st[e] ga od svojih prednikov prejeli, ste dolžni svojim otrokom kakor žlaht[no] last[n]ino (najdražje blago) zapustiti. Otroci, ki slovenje marnvati od svojih slovenjih starešev se ne naučijo, veliko premoženje zgubijo, ki se več povrniti ne da.« (Slomšek 1838: vrstice 183–193).

Slomšek je jezik, narod in vero sopostavil staršem in četrti božji zapovedi *Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in ti bo dobro na zemlji!* – izenačil je spoštovanje, privrženost in hvaležnost prednikov in jezika: »Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel v deželi, ki ti jo dá Gospod, tvoj Bog!« (2 Mz 20,12; 5 Mz 5,16). Spoštovanje te zapovedi prinaša plačilo, tj. življenje v varni, urejeni skupnosti, ki jo določajo duhovne vrednote in podobna miselnost, ter slovensko narodno občestvo hkrati: »Materni jezik je najdražja dota, ki smo jo od svojih starih za dobili; skrbno smo ga dolžni hraniti, olepšati ino svojim mlajšim zapustiti.« Pomembno je, v katerem jeziku se sporazumevamo, izobražujemo, pišemo strokovna in znanstvena besedila, leposlovje, beremo, razmišljamo, molimo. Jezik je mnogo več kot sredstvo za sporazumevanje. Jezik je Božji dar!

MARIBORSKI NASLOVNI ŠKOF VEKOSLAV GRMIČ

Grmič je vzgojo in izobraževanje v slovenskem jeziku razumel kot dopolnjujočo polnost, ki zagotavlja najboljši razvoj posameznikov v slovenski družbi. Govori o vzgoji in izobraževanju v ožjem in širšem pomenu, in sicer tako, da je inkulturacija nadpomenka vzgoje in izobraževanj, pouk in učenje pa sta njuni podpomenci. Za doseganje zastavljenih ciljev morajo biti vsi člani Grmičeve vzgojno-izobraževalne verige povezani s slovenskim jezikom. Slovenska šola mora razviti sposobnost za polnofunkcijsko sporazumevanje v slovenščini; za to pa je potrebno, da je učni jezik na slovenskih šolah slovenščina. Slovenski jezik razume po Slomšku kot Božji dar (*»Materni jezik je najdražja dota«*) in ga postavi za najvišjo vrednoto kot *»naš življenjski slog«*:

Vrednota je nekaj, tako bi lahko rekli, kar cenimo ali imamo radi, kar spoštujemo in nam je drago, kar nas osrečuje. Dalje je vrednota nekaj, kar bi hoteli, da bi bilo, za kar si

prizadevamo, kar želimo uresničiti, tako da postane ustrezno vedenje naš življenjski slog. Vrednote so splošne normativne naravnave, medtem ko so norme konkretna vodila v življenju, saj iz vrednot izhajajo. (Grmič 1992: 19)

Podpomenka vzgoje in izobraževanja je pouk. Gre za poenostavljen vzorec, ki ga je v slovenski prostor preišljeno, a učinkovito uvedel Slomšek v nedeljski šoli. Grmič je izhajal iz njegovih bistvenih značilnosti, ki jih je nadgradil s svojo humanistično zamislijo:

Kar zadeva vzgojo v ožjem pomenu ali iskanje življenjskih vrednot in navduševanja za nje, je treba enako ugotoviti, da prehaja vzgoja v izobraževanje, ker je iskanje življenjskih vrednot povezano z znanstveno informacijo, o teh vrednotah v zgodovini človeštva in o njihovi vpletenosti v celoten civilizacijski in kulturni razvoj. (Grmič 1992: 16)

Za pridobivanje kakovostnega znanja je odgovorna država, ki mora zagotoviti najboljše pogoje za pouk in učenje posameznikov ter poskrbeti, da bosta vzgoja in izobraževanje kot celota temeljili na domoljubju, zavesti o pripadnosti slovenstvu, skladnosti s slovensko kulturno in narodnostno zavestjo ter vrednotami, ki so tradicionalno slovenske in hkrati združujejo kulturo, etiko in moralo evropske civilizacije. Zdi se, da je kultura Grmičeva nadpomenka za vzgojo in izobraževanje. Gre mu za pridobivanje, usvajanje in razumevanje običajnih kulturnih vrednot, za kulturo v najširšem pomenu. Zahodnoevropska kultura ima temeljne sestavine, v katere sodi tudi krščanstvo. Inkulturacija vzgoje in izobraževanja »vključuje krščanski pogled na svet in življenje; razumeti ga je potrebno, ker je to del narodne kulture Evrope« (Grmič 1992: 14).

Prisvojitve splošnih življenjskih vrednot prav tako ne ostaja brez odmeva pri vsem izobraževalnem delu, ampak prebujajo v človeku zavest za iskanje resnice, za ustvarjalno delo nasploh. Takšno vedenje in delo namreč zahteva od človeka poseben napor in odpoved vsemu, kar bi ga pri tem prizadevanju oviralo, se pravi, da je uspeh odvisen od človekovega vrednotenja znanstvenega dela in od njegovega obvladovanja samega sebe. Sicer pa je vsako iskanje resnice tudi dokaz človekovega prizadevanja za lastno identiteto, dokaz njegove človeškosti v tem pogledu. (Grmič 1992: 16).

Grmič (1992: 13) prisega na zahodnoevropsko civilizacijo, na njeno kulturo in vrednote, ki osvobajajo, spodbujajo humanizem in pospešujejo znanje, življenjsko modrost in resnost. Po drugi svetovni vojni je pri nas prišlo do prevrednotenja vrednot, žal pa so bile kulturne vrednote zamenjane z nevretnotami. Škoda, saj se je pokazalo, da je šlo za krivo pot, na katero smo Slovenci zašli, ker smo bili v določenem trenutku zavedeni z mislijo, da ne obstajajo temeljne človeške vrednote oz. da Slovenci potrebujemo nove vrednote, ki bodo spremenile našo tradicionalno vpetost v obče kulturni evropski krščanski civilizacijski prostor. Prišlo pa je le do še večjega poglobljanja nasprotij. Za

Slovence so zato pomembne tiste vrednote, »ki izhajajo iz celostnih pogledov na človeka in iz splošno priznanih norm evropske kulture« in so ustavno zagotovljene, to so »humanizem in patriotizem, spoštovanje človekovih pravic in svoboščin ter enakopravnost narodov in narodnosti, nedvomno pa tudi ljubezen do resnice, znanstvena vnema« (Grmič 1992: 15). Pouk, učenje, vzgoja in izobraževanje ter inkulturacija ne smejo ogrozati in poniževati Slovencev ali spodbujati mladega človeka, »da bi se skušal uveljaviti tako, da bi se z napadalnostjo in uničevalnimi dejanji zavaroval pred ogroženostjo, ki mu jo je vcepila napačna vzgoja, agresivna, nasilna vzgoja« (Grmič 1992: 21). Končno sporočilo Grmičevega pogleda na vzgojno-izobraževalno delo v slovenskem jeziku je vzgoja »za mir, skrb za zdravo okolje in državljanski pogum«. (Grmič 1992: 25). Slovenski jezik je danes eden izmed uradnih jezikov Evropske zveze. Kljub temu pa se zdi, da je njegov položaj v družbi dejansko slab. Slovenska jezikovna krajina je anglizirana bolj, kot si priznamo, in predvsem zaradi našega nekritičnega odnosa do angleščine, ki poskuša postati prestižni jezik znanosti in tehnologije, (visokega) šolstva in prevladujoč jezik na vseh področjih globalnega sporazumevanja (gospodarstvo, šport, politika ...). Ali se to dogaja zaradi naše politične nemoči v skupni evropski državi, ali pa je že posledica kulturne in civilizacijske nemoči slovenske jezikovne skupnosti? Ima popreproštena angleščina v odnosu do slovenskega jezika že podobno prestižno vlogo, kot jo je imela v Slomškovem času nemščina? Kam vodijo prizadevanja nekaterih univerzitetnih krogov, da bi učni jezik na slovenski univerzi postala popreproštena angleščina? Ali se spodobi, da slovenski profesor slovenskemu študentu na slovenski univerzi predava v neslovenščini? Zakaj slovenskim profesorjem in znanstvenikom štejejo le objave v globalnem jeziku, slovenski pa je tako rekoč odrinjen na rob? Brez jezika nas ni; če bomo prodali še slovenščino, se bomo izslovenili in postali Neslovenci (Jesenšek 2016: 9): »Kdor matern[i] jezik zavrže ter ga pozabi in zapusti, je zmedenemu pjancu podoban, ki zlato v prah potepta ino ne ve, koliko škodo si dela.« (Slomšek 1838: vrstice 140–142). Grmič je poznal Slomškovo temeljno jezikovno načelo, da je slovenski jezik uresničevanje našega obstoja, zato je njegovo misel nadaljeval in razširjal. Slovenski jezik in kultura določata naše bistvo in le s slovenskim jezikom lahko v vseh razsežnostih opredeljujemo naše mišljenje, odločitve in ravnanje. Z jezikom se uresničujemo. Grmičev odnos do slovenskega jezika izhaja iz Slomškovega in ga ohranja sodobnega. Slovenski jezik je nujna zahteva! Slovenski jezik določa bivanjsko inkulturacijo posameznika in slovenskega naroda, zato je Grmič (1999: 124) zagovarjal evropsko povezovanje le na enakopravnosti, ki nam jo lahko zagotavlja neodtujljiva pravica in dolžnost, da bomo razvijali svojo slovensko samobitnost, svoj jezik in svojo kulturo. Upajmo, da se ne bodo uresničile njegove slutnje, ki jih je imel pred vstopom Slovenije v Evropsko zvezo, kamor smo po njegovem hiteli »brez zadosti razmišljanja«

in »z zavrženo antifašistično legitimacijo«. Ali bo miselnost popolnoma liberalnega kapitalizma, ki jo podpira skrajni individualizem v službi materialnih dobrin in dobička, prevladala tudi pri jeziku, ga prepustila »prostemu trgu« in ga razprodala tako kot celotno slovensko gospodarstvo in dobrine, ki so imele »tržno ceno«? To bi se pogojno lahko zgodilo, če bomo Slovenci v globalnem svetu »izgubili svojo samozavest, svoj narodni ponos in za materialne koristi prodamo tudi svoje slovenstvo«. Neoliberalni kapitalizem je v nasprotju s temeljnimi kulturnimi vrednotami evropske civilizacije, torej tudi krščanstvom. Ekonomski neoliberalizem, ki smo mu danes povsem podrejeni, vodi v imenu globalizacije v slovenski narodni samomor (Grmič 1999: 124). Ali je preživetje slovenskega jezika, kulture, Slovencev sploh mogoče? Grmič ponuja odgovor, ki pozitivno vpliva na nadaljnji razvoj slovenstva:

Slovenci bomo torej preživeli samo, če bomo enotni, brez notranje sprtosti in če bomo zvesti svojemu jeziku, zvesti svojemu narodu in bomo na tem zidali svoje življenjske nazore in svojo vernost, kakor pravi Slomšek. Preživeli bomo tako tudi v Združeni Evropi. (Grmič 1999: 126)

ZAKLJUČEK

Slomškovo razumevanje slovenskega jezika je teološko in antropološko najbolj natančno predstavljeno v njegovi pridigi *Dolžnost svoj jezik spoštovati*. Gre za prvo slovensko teološko utemeljitev jezika in spoznanje, da je jezik Božji dar. O tej pridigi je Matija Ogrin zapisal v opombah k elektronski znanstveno-kritični izdaji *Treh pridig o jeziku*:

Njegova [Slomškova] utemeljitev slovenske jezikovne in narodne individualnosti je najprej teološka – kot taka verjetno prva v slovenski zgodovini. Materinščina ima transcendenten temelj in funkcijo, saj omogoča posamezniku metafizična spoznanja in verovanja o razodetih Božjih resnicah. Teološka utemeljitev je proti koncu povzeta in vključena v antropološko utemeljitev v najširšem smislu: Slomšek v prvi osebi pove, da je celotno človekovo bivanje vpeto med »prvo« in »poslednjo« besedo – kar lahko razumemo kot človeško eksistenco, ki biva, govori, misli in sama sebe dojema v – slovenskem jeziku. Slovenski materni jezik je zato – povedano s sodobno govorico – eksistencial: je način bivanja Slovencev. V tem pogledu Slomšek kaže zanimivo občutljivost za notranjo vez ali celo istovetnost med (religioznim) življenjem posameznika in jezikovnim izražanjem. [sl3k.155-sl3k.171] <https://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/html/slomsek-sl3.html#sl3o>

Jezikovno vprašanje je pri Slomšku najtesneje povezano z verskim in narodnostnim, kar se najbolje kaže v njegovih treh največjih narodnostnih odločitvah: (1) prenos sedeža Lavantinske škofije iz Št. Andraža v Maribor, (2) ustanovitev Visoke bogoslovne šole v Mariboru in (3) Tri pridige o jeziku (predvsem v tretji pridigi *Dolžnost svoj jezik spoštovati*).

Slomškovo teološko določitev slovenskega jezika je prevzel Grmič in jo posodobljeno prenesel v 20. stoletje. Grmičevo razumevanje slovenskega jezika, vzgoje in izobraževanja je plastovito in se je, tako se zdi, oblikovalo na razvojni premici *Slovenski škof Anton Martin Slomšek – slovenski general in pesnik Rudolf Maister – slovenski politik Anton Korošec – slovenski teolog in mislec Janez Evangelist Krek – slovenski pisatelj in politik Edvard Kocbek – slovenski škof Ivan Jožef Tomažič – slovenski teolog Janez Janžekovič*. V prvem delu razprave so ob Slomškovih pogledih na jezik predstavljeni še duhovni nadaljevalci njegove misli (Krek, Korošec, Kocbek, Tomažič, Janžekovič in Grmič), ki predstavljajo pozitivno smer v razvoju slovenskega jezikovnega vprašanja, v drugem delu pa je razprava osredinjena na Grmičevo nadaljevanje Slomškove misli in inkulturacijo jezikovnega vprašanja, vzgoje in izobraževanja.

LITERATURA

Vekoslav GRMIČ, 1985: Pomen Slomškovega bogoslovja v procesu nacionalnega osveščanja Štajerskih Slovencev, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 56 = 21, 2, 129–138.

Vekoslav GRMIČ, 1991: A. M. Slomšek – ob 130-letnici visokega šolstva v Mariboru. *Mohorjev koledar*, 60–61.

Vekoslav GRMIČ, 1992: *Kristjan pred izzivi časa*. Maribor: Mariborski tisk.

Vekoslav GRMIČ, 1995: *Moja misel*. Ljubljana: Založba Unigraf.

Vekoslav GRMIČ, 1999: Kako ohraniti nacionalno identiteto in preživeti kot narod v združeni Evropi, *Anthropos* 31/4–6, 124–126.

Marko JESENŠEK, 2003: Slomškov jezikovni nazor in slog. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige*. (Obdobja 20). Ur. Ada Vidovič Muha. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 669–682.

Marko JESENŠEK, 2008: Slovenski jezik od malonedeljske besede do ljutomerskega tabora, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 79 = n. v. 44/1–2, 146–160.

Marko JESENŠEK, 2010: Slomškova rokopisna slovnica – Inbegriff der slowenischen Sprache für Ingeborene. *Studia Historica Slovenica* 10/2–3, 667–681.

Marko JESENŠEK, 2015: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. (Zora, 110). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Marko JESENŠEK, 2016: *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi*. (Zora 117). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Marko JESENŠEK, 2018: *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. (Zora, 129). Maribor: Univerzitetna založba Univerze.

Marko JESENŠEK, 2020: Majniška deklaracija in slovenski jezik (1917–1989–2020). *Anton Korošec in sto let Majniške deklaracije*. Ur. Marko Jesenšek. Ljutomer: Gimnazija Franca Miklošiča. 179–207.

Marko JESENŠEK, 2020a: Prekmurski knjižni jezik in narečje. »*Mi vsi živeti ščemo*«. *Prekmurje 1919: okoliščine, dogajanje, posledice*. Ur. Peter Šitih, Atila Kovacs, Kornelija Ajlec. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 524–564.

Marko JESENŠEK, 2021: Kremplov vpliv na oblikovanje slovenskega knjižnega jezika. *Deroči vrelec Antona Krempla*. (Zora, 141). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba. 13–68.

Marko JESENŠEK, 2021a: *Poglavja iz razvoja slovenskega jezika*. (Zora, 145). Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.

Marko JESENŠEK, 2022: Malonedeljsko čitalništvo in slovenski jezik. *Čitalništvo in bralno društvo pri Mali Nedelji*. (Zora, 146). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 7–39.

Marko JESENŠEK, 2022: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. 1. izd. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 1 spletni vir. <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=83536>, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-Z82VQTB>,

Franc KOVAČIČ, 1928: *Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928)*. Maribor: Lavantinski kn. šk. ordinariat.

OGNJIŠČE, 2009 = Blaženi Slomšek in dve obletnici. <https://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/priloga/2320-blazeni-slomsek-in-dve-obletnici> Dostopno 7. 10. 2023.

Anton Martin SLOMŠEK, 1838: *Tri pridige o jeziku. III Dolžnost svoj jezik spoštovati*. <https://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/html/slomsek-sl3.html#sl3o.48> Dostopno 7. 10. 2023.

Marjan TURNŠEK, 2012: Govor nadškofa Turnška na občinski proslavi ob obletnici predstavitve škofijskega sedeža. *Katoliška cerkev v Sloveniji – Uradna spletna stran Slovenske škofovske konference*. <https://katoliska-cerkev.si/govor-nadskofa-turnska-na-obcinski-proslavi-ob-obletnici-predstavitve-skofijskega-sedeza> Dostopno 7. 10. 2023.

Rafko VALENČIČ, 2010: *Osnove pastoralne teologije* (Zbirka Teologija za laike, Družina 2). Ljubljana: Družina.

SLOVENSKI JEZIK OD SLOMŠKA DO GRMIČA

Povzetek

Grmiča pri razmišljanju o slovenskem jeziku, vzgoji in izobraževanju niso obremenjevala čustva in pretirana vznesenost, značilna za pojmovanje jezika in naroda sredi 19. stoletja, ko se je v pomladi narodov izenačilo slovensko jezikovno vprašanje z nacionalnim v enačbi: jezikovna enotnost = državotvornost. *Slomškovo prebujanje slovenske narodne zavesti* v Mariboru, (jezikovne) odmeve revolucionarnega leta 1848, ki jih je dodatno nadgradil program Zedinjene Slovenije, je vendar ustrezno prenesel v sredino 20. stoletja in jih povezal z dogodki med NOB ter Slomškovimi mislimi v *narodovih preizkušnjah 20. stol.*

Izvirno Grmičevo razumevanje jezika izhaja iz *Slomškove misli za naš čas*, ki jo je vključil v svoje razumevanje slovenstva in suverenosti *slovenskega naroda v vsakem izmed nas*; pri tem je ves čas opozarjal na nasprotja med *vero in nevero* in se skliceval na temeljno

poslanstvo jezika, tj. na pravilno sporazumevanje, ki mora potekati *v duhu dialoga*, saj *za človeka gre. Moja misel je torej iskanje resnice* – Grmič je tako vzpostavil enačbo za 21. stoletje: jezik = misel. *Ne pozabimo*, če nam vzamejo slovenski jezik, nam vzamejo »misel«, nas izslovenijo in naredijo za Neslovence.

SLOVENIAN LANGUAGE FROM SLOMŠEK TO GRMIČ

Summary

When considering the Slovenian language, education, and upbringing, Grmič did not have the same emotional attachment and exaggerated enthusiasm that were typical of the 19th century. At that time, during the Spring of Nations, the Slovenian linguistic issue was equated with the national one in the equation: linguistic unity = state-formation. Slomšek's awakening of Slovenian national consciousness in Maribor, the echoes of the revolutionary year of 1848, which were developed by the programme of the United Slovenia, were appropriately transposed to the middle of the 20th century and connected with the events during the National Liberation Front and Slomšek's thoughts in the nation's trials of the 20th century.

Grmič's understanding of language is rooted in Slomšek's ideas on Slovene nationhood and the sovereignty of the Slovene nation. He believed that language is a fundamental tool for proper communication and dialogue, and that it is essential for carrying out the mission of truth-seeking. Grmič emphasized that the use of language should be a means of promoting understanding and cooperation among people, while also acknowledging the contradictions between faith and unbelief. For him, language and thought are inseparable, and the loss of one would mean the loss of the other. My thought, therefore, is the search for truth – Grmič thus established an equation for the 21st century: language = thought. Therefore, the preservation of Slovene language is crucial in maintaining our identity as Slovenians. Let us not forget that if they take away our Slovene language, they take away our "thought", we risk being dehumanized and losing our sense of belonging.

DIE SLOWENISCHE SPRACHE VON SLOMŠEK BIS GRMIČ

Zusammenfassung

Die Gedanken von Grmič über die slowenische Sprache, Erziehung und Bildung waren nicht von den Emotionen und der übermäßigen Euphorie belastet, die für die Auffassung von Sprache und Nation in der Mitte des 19. Jahrhunderts typisch waren, als im Völkerfrühling die slowenische Sprachfrage mit der nationalen Frage in der Gleichung gleichgesetzt wurde: sprachliche Einheit = Staatsbildung. Das Erwachen des slowenischen Nationalbewusstseins durch Slomšek in Maribor, die (sprachlichen) Anklänge an das Revolutionsjahr 1848, die durch das Programm des Vereinigten Sloweniens weiterentwickelt wurden, wurden jedoch passenderweise in die Mitte des 20. Jahrhunderts verlegt und mit den Ereignissen während der Nationalen Befreiungsfront und dem Denken von Slomšek in den Bewährungsproben der Nation des 20. Jahrhunderts verbunden.

Das ursprüngliche Sprachverständnis von Grmič entstammt dem Denken von Slomšek für unsere Zeit, das er in sein Verständnis der slowenischen Nationalität und der Souveränität der slowenischen Nation in jedem von uns einfließen ließ. Dabei machte er immer wieder auf die Widersprüche zwischen Glaube und Unglaube aufmerksam und verwies auf die grundlegende Aufgabe der Sprache, d.h. die richtige Kommunikation, die im Geiste des

Dialogs erfolgen muss, weil es um den Menschen geht. Meine Gedanken sind also von der Suche nach der Wahrheit geprägt – Grmič stellte damit eine Gleichung für das 21. Jahrhundert auf: Sprache = Denken. Wir sollten nicht vergessen, dass, wenn man uns die slowenische Sprache wegnimmt, man uns das „Denken“ wegnimmt, uns entmenschlicht und uns zu Nicht-Slowenen macht.